TRANZIȚIA DEMOCRATICĂ ŞI MIGRAȚIA: SEMNIFICAȚII ŞI INTERDEPENDENȚE

Victor SACA
Republica Moldova, Chişinău,
Universitatea de Stat din Moldova,
Facultatea de Relații Internaționale,
Ştiințe Politice şi Administrative,
Catedra Ştiințe Politice şi Administrative,
doctor-habilitat în ştiințe politice,
profesor.

Etapa actuală a tranziției democratice, a însuşirilor ei calitative întruchipate în transformări sistemice, de ansamblu, ale relațiilor sociale şi ale metodelor de guvernare, ale trecerii de la partidul unic spre democrația pluralistă, reprezentativă, de la economia etatistă spre economia de piață, a devenit deja obiectul multiplelor cercetări monografice, culegeri de articole, materiale, obiectul dezbaterilor la Conferințele şi Simpozioanele ştiințifice internaționale şi naționale ale tranzitologilor, politologilor, sociologilor, economiştilor şi altor specialişti. Este remarcabil faptul, că în ultimii 10-15 ani practica socială a tranziției şi respectiv a transformărilor din cadrul acesteia a evoluat considerabil de la simplu la compus, de la ipotetic la real, acumulând noi şi noi elemente, exprimări, configurații şi devenind, astfel, pe cît de relevantă, variată şi bogată, pe atît de contradictorie şi neunivocă ca factor al abordărilor teoretico-metodologice, epistemice, axiologice, praxiologice.

Mă refer la analiza tranziției democratice atît ca fenomen general,

ca totalitate a dimensiunilor sale transformaţionale de substanţă, conceptuale, structurale, criteriale, tipologice, stadiale[131] etc., cît şi ca fenomen particular ce se rezumă respectiv la aspecte fie politice, fie economice, fie sociale sau culturale[132].

Or, multitudinea de publicaţii elaborată prin ambele prisme de abordare a tranziţiei acoperă doar parţial necesităţile şi imperativele ştiinţei. Mai mult, starea actuală a paradigmei tranzitologice e de natură problematică, chiar de criză, şi nu permite a elucida toată complexitatea realităţilor postcomuniste, fapt determinat, în viziunea mea, nu atît de insuficienţa elaborării conceptuale, de conţinut a acesteia paradigme, cît de slăbiciunea, şi nu în ultimul rînd, de incertitudinea şi greşelile comise în instrumentarul de implementare a ei, de metodele autoritate vis-à-vis de utilizarea practică a mecanismelor ei.

Paradigma în cauză nu este suficient asimilată şi adaptată la specificul local, inclusiv cel moldovenesc, nici de guvernanţi şi nici de opoziţie. Ea nu e pe deplin conştientizată şi percepută din punctul de vedere al corelaţiei generalului, particularului şi unicului atît în arealul în ansamblu, cît şi în regiunile în parte ale ţării.

În această ordine de idei, fiind tentat de complexitatea unei astfel de corelaţii, mi se pare deosebit de important şi, totodată, oportun a scoate

---

[131] A se vedea: Башкирова Е. Посткоммунистическая трансформация и формирование демократического общества в России. // Политический маркетинг, 2001, №1; Вайнштейн Т.И. Закономерности и проблемы посткоммунистических трансформаций. // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна, 2001; Marin I. Aspecte ale tranziţiei democratice est-europene. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2004, Nr.3 (XXVII). – Chişinău, 2004; Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая транформация: проблемы, концепции, периодизация. // ПОЛИС, №4; Мельвиль А. Демократические транзиты: теоретико-методолочические и прикладные аспекты. – Москва, 1999 .

[132] A se vedea: Anghel E. Reflectarea tranziţiei în cultura politică a populaţiei Republicii Moldova. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). 2004, Nr.2 (XXVI). - Chişinău, 2004; Гельман В. Постсоветские политические трансформации. Наброски и теории. // ПОЛИС, 2001, №5; Мошняга В. Политические партии и партийная система Республики Молдова: трансформационный контекст. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză plitică). Partea XXIII. – Chişinău, 2003; Рыбаков А. Трансформация политических институтов. // Власть, 2003, №5; Сака В. Посткоммунистическая системная трансформация между властными к оппозиционными интересами: молдавский вариант. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). 2005, Nr.1 (XXVIII). – Chişinău, 2005; Сорочан О. Социально-экономические трансформации: специфика постсоциализма. – Кишинэу, 2002.

la iveală legătura dintre paradigma tranzitologică şi paradigma migraţionistă. Cu regret astăzi nu sînt careva publicaţii speciale solide care ar demonstra această legătură, ar elucida caracterul sintezei "tranziţie – migraţie" sau "transformare democratică - migraţie". Poate că neajunsurile, erorile în reglementarea de către factorul de decizie a proceselor migraţioniste actuale din spaţiul postcomunist izvorăsc în mare măsură din lipsa unui suport teoretic adecvat al aceste-i sinteze care ar corespunde necesităţilor practice ale conducerii politice.

Deşi aici sau elaborat nu puţine publicaţii despre migraţie[133], axate nu doar pe laturile intrinseci ale acesteia, dar şi pe cauzele ei economice, sociale, politice, umanitare etc., în ele fenomenul migraţiei nu e acoperit cu destulă substanţă tranzitologică, nu e ajustat la legităţile generale ale tranziţiei, la însuşirile ei teleologice, tehnologice, tipologice etc. Invers, şi în lucrările consacrate transformărilor social-sistemice, ca condiţie de desfăşurare şi realizare a tranziţiei democratice, nu urmărim o corelare suficientă a factorului general tranzitoriu cu factorul migraţional[134].

Deci, astăzi pentru a sesiza numeroase probleme ale tranziţiei (caracterul, ritmul, durata etc.) sau ale migraţiei (potenţialitatea, stadialitatea, direcţiile, tendinţele de dezvoltare etc.) este oportună o juxtapunere, o împletire la nivel a tranzitologiei şi migraţiologiei. Ambele ramuri ştiin-

---

[133] *A se vedea: Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. – Кишинэу, 1999; Moşneaga V., Rusnac Gh., Ţurcan V., Migraţiunea forţei de muncă în Republica Moldova: cauze, tendinţe, efecte. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). 2004, Nr.1 (XXV). – Chişinău: USM, 2004; Мошняга В., Евдокимова Л. Трудовые мигранты Молдовы: в поисках механизма защиты (по результатам экпертного опроса). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XXII. – Chişinău, USM, 2003; Moldova, România; Ucraina: migraţiunea forţei de muncă şi integrarea europeană. – Chişinău, 2000; Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. – Кишинев, 2000; Munteanu V. Despre situaţia migratorie în Republica Moldova şi măsurile necesare pentru coordonarea şi reglementarea fluxului migraţional. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. – Chişinău, USM, 2002; Овчинникова Е. «Потенциальная миграция» как начальная стадия миграционного процесса: анализ ситуации и изучение тенденций развития. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. – Chişinău, USM, 2002.*

[134] *A se vedea: Десять лет системной трансформации в странах Центральной и Восточной Европы и России: итоги и уроки. // Власть, 2000, №2; Saca V. Transformările sociale din societatea moldovenească ca obiect al relaţiei putere-opoziţie. // Puterea şi opoziţia în contextul managementului politic – Iaşi, 2005; Сорочан О. Социально-экономические трансформации: специфика постсоциализма. – Кишинэу, 2002; Социальные трансформации в Европе XX века. – Москва, 1998.*

ţifice au puncte de tangenţă care necesită a fi valorificate în vederea raţionalizării practicii social-politice, optimizării activităţii organelor de decizie şi a opoziţiei.

Pornind de la cele menţionate aplicarea sintezei "tranziţie – migraţie", la fel cum şi a sintezei "transformare democratică – migraţie" are o semnificaţie de prim grad în identificarea trăsăturilor specifice ale proceselor migraţioniste. În acest context o anumită stare a transformărilor şi, respectiv, a tranziţiei spre democraţie se află într-un raport dialectic de cauză – efect cu o anumită stare a migraţiei.

Aceasta presupune, pe de o parte, că tranziţia, cu toate exprimările sale logice şi alogice, stabile şi instabile, consistente şi inconsistente, de continuitate şi discontinuitate, ritmice şi de aritmie etc., generează aceleaşi stări dihotomice în domeniul migraţiei. Numai că pentru a percepe atare influenţă trebuie cunoscut în profunzime specificul geocronomotric al tranziţiei, mecanismul şi capacităţile ei atributive de îmbinare cu fenomenul migraţiei.

Pe de altă parte, migraţia ca variabilă socială, demografică, economică şi de alt ordin, se impune drept mobil a unor sau altor transformări, şi nu în ultimul rând, drept consecinţă a acestora. Spre exemplu, aceleaşi trăsături ale migraţiei ce ţin de amploare, motiv, caracter stihinic ş.a., au o viză evidentă asupra procesului de transformare, asupra măsurilor statului, societăţii civile de a activiza şi a reglementa acest proces.

Totuşi, în condiţiile actuale, de creştere a complexităţii vieţii sociale, relaţia de tip tranziţie (transformare) – migraţie nu trebuie înţeleasă în mod simplist s-au redusă doar la legături de cauză – efect, întrucât abordarea dialectică nu are capacităţi universale de analiză, ea fiind într-un fel ca şi oricare abordare, cu specificul său, limitată în posibilităţi de a penetra pe deplin obiectul social. În această ordine de argumentare nu orice efect migraţional vine a fi în mod iminent rezultanta unei cauze transformaţionale şi viceversa. Aceste legături sînt mult mai complicate decît par a fi, la prima vedere, fiindcă şi tranziţia (transformarea) şi migraţia, ca fenomene aparte, se disting prin complexitate de cel mai înalt grad, prin exprimări atît deschise, cît şi latente, prin reglementarea lor fie chibzuită, coerentă, activă sau dimpotrivă incoerentă, reactivă.

De aceea, este binevenit şi necesar faptul de a depăşi productivitatea scăzută a tehnologiilor politice şi economice din spaţiul postsovietic vis-à-vis de tranziţie şi migraţie ca rezultat al examinării lor în afara contextului specific şi chiar unic. Realitatea tranziţiei şi migraţiei de gen postcomunist, inclusiv din Republica Moldova, este de aşa natură că ea nu se înscrie în careva proiecte de modernizare bazate doar pe abordări clasice care în viziu-

nea unor specialişti, "dau naştere mai mult unor probleme decît unor răspunsuri la provocările timpului"[135].

Astfel de proiecte au şanse să fie realizate numai dacă vor fi fundamentate de factori atît ai determinismului, cît şi ai indeterminismului. Ele necesită a ţine cont de situaţii concrete, a fi alimentate nu doar cu abordări tradiţionale (structurale, sistemice), ci şi netradiţionale (poststructurale, postsistemice, postmoderne), dar poate şi de îmbinarea metodelor tradiţionale şi nontradiţionale.

O posibilitate aparte în efectuarea analizei tranziţiei democratice şi migraţiei, a sintezei acestora, oferă abordarea sinergetică ce permite a penetra unicitatea lor, întruchipată în exprimări nestatice, nelineare, prin tendinţe dihotomice de dezvoltare, cu elemente opuse (pozitiv-negative, constructiv – distructive, stabil – instabile etc.) în funcţie de provocările mediului. Atare abordare contribuie la o percepere mai adecvată a situaţiei migraţionale chiar şi în ţările aflate în tranziţie paralizantă, cu transformări deformate, nesănătoase.

Corelaţiile dintre fenomenul transformaţional şi migraţional în condiţiile democratizării societăţii postcomuniste se caracterizează printr-o serie de trăsături, particularităţi. Dintre acestea menţionăm:

1. Interdependenţa de sens, conceptuală dintre tranziţie, inclusiv democratică, şi migraţie. În acest context remarcăm că noţiunea de tranziţie (de la latinescul transitio-intermediar, provizoriu, o trecere de la o stare la alta) prin semnificaţiile sale diverse de perioadă (treaptă) sistem, proces, caracter, însuşiri, forme etc. provizorii, intermediare are o viză directă asupra multiplelor fenomene, inclusiv al migraţiei.

Acesta din urmă, impunându-se ca o mişcare permanentă dintr-un loc în altul a unor indivizi sau grupuri[136], se utilizează în două sensuri – îngust şi larg. Cel dintâi presupune o permutare teritorială a populaţiei, vis-à-vis de locul de trai sau de locul de muncă, efectuată în interiorul statului sau în afara hotarului lui. Cît priveşte sensul larg al migraţiei el exprimă orice gen de permutare teritorială, corelat sau necorelat cu schimbarea locului de muncă (cum ar fi migraţia în balansare, migraţia sezonieră). Pornind de aici schimbarea structurii teritoriale a populaţiei este cel mai obişnuit rezultat al migraţiei[137].

---

[135] *A se vedea: Кистуга И. Молдова и «онтологические единство» постсоветского пространства (опыт теоретического осмысления идентификационной практики). // Moldova între Est şi Vest: identitatea naţională şi orientarea europană. – Chişinău, 2001, p.51.*

[136] *A se vedea: Dicţionar de politică. Oxford. – Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001, p.282.*

[137] *A se vedea: Хомра А.У. Воспроизводство населения: территориально-организационный аспект. - Киев, 1990, p.76.*

Raportat la ambele sensuri ale noțiunii de migrație, conceptul tranziției democratice are cu acestea interferențe diferite atît după caracter, cît și după gradul de influență și interdependență. Dat fiind că acest concept se distinge în special prin caracteristicile sale calitative ce exprimă transformări sociale și instituționale radicale, legate de mișcarea de la regimurile totalitare și autoritare la metodele democratice de conducere, de la economia etatistă la relațiile de piață, el are mai întâi un impact general asupra tuturor genurilor de permutare teritorială a factorului uman. Atare transformări vizează migrațiunea ca proces multidimensional, în parametri de emigrare și imigrare, vizează comportamentul populației față de aceşti parametri.

Totodată pe măsura desfășurării reformelor economice și sociale, scăderii nivelului de trai și creşterii șomajului structural, centrul de greutate a impactului tranziției democratice se deplasează mai mult asupra migrației în sensul îngust, în special asupra migrațiunii forței de muncă. Aceasta din urmă a devenit un criteriu comun pentru toate statele în tranziție din spațiul ex-sovietic, fiindcă trecerea la economia de piață a generat eliberarea unor mase considerabile de oameni din sfera producerii, conducând la mișcarea silită dintr-un loc în altul a acestor mase.

Corelațiile conceptuale dintre tranziție și migrație pot căpăta și alte exprimări. În particular dacă ținem cont de opinia unor cercetători care definesc fenomenul migrației nu numai drept permutări teritoriale ale populației, ci și drept factor potențial[138] de permutare, atunci identificăm capacități manifeste ale tranziției democratice de a influența și a modifica acest factor. În astfel de circumstanțe tranziția are un impact dublu asupra migrației.

În primul rând, reformarea socială aduce cu sine fenomenul migrației potențiale ca stadie inițială a procesului migrațional, care în esență încă nu presupune schimbarea locului de trai și de muncă. Însă la această stadie deja se creează condiții, cauze reale ce pot exercita presiune asupra conștiinței individuale, de grup, de masă și determina intenția, dorința de emigrare. Conform datelor sociologice numărul doritorilor de a emigra din cauza condiți-Ilor anevoioase ale reformei, inclusiv în Moldova a fost pînă acum într-o permanentă creştere.

În al doilea rând, tranziția democratică, datorită utilizării frecvente de către factorul de decizie a metodelor autoritare, devalorizează considerabil procesul democratizării, al relațiilor de piață, conducând iminent la transformarea migrației potențiale în migrație reală, fapt la fel dovedit de datele

---

[138] *A se vedea: Овчинникова Е. «Потенциальная миграция» как начальная стадия миграционного процесса: анализ ситуаций и изучение тенденций развития. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. – Chişinău, 2002, p.84-99.*

statistice şi sociologice. Spre exemplu, aceleaşi mai bine de 600 mii, după unele surse, sau de 350 mii, după altele, de persoane migrante din Republica Moldova au fost determinaţi pînă la urmă să emigreze din ţară de factorul migraţiei potenţiale.

2. Relaţia tranziţie democratică – migraţie în funcţie de durata şi caracterul transformărilor postcomuniste. Acestea din urmă, după cum demonstrează practica socială din spaţiul postsovietic, sînt nu numai de lungă durată (practic cu excepţia Ţărilor Baltice ele au devenit interminabile, bat pasul pe loc în majoritatea statelor din acest spaţiu), ci şi complicate, pline de mişcări îndărăt, de combinări ciudate autoritar – democratice, cu dominarea elementului autoritar.

Procesul democratizării, după A.Przeworski, se distinge în timp prin două aspecte ce ţin în primul rând, de ieşirea din regimul autoritar şi în al doilea rând de crearea regimului democratic[139]. Concretizând aceste aspecte în dimensiuni de transformări ale ţărilor Est-europene, observăm că devenirea democraţiei aici este doar unul din rezultatele posibile, (de rând cu altele, a căderii regimului totalitar. Dacă ne axăm pe aceeaşi practică social-politică de tip postsovietic, atunci procesul general al democratizării se află într-o tranziţie paralizantă, când transformările instituţionale nu au destulă substanţă, destule resurse pentru consolidarea ulterioară a democraţiei, pentru funcţionarea eficientă a regimului democratic. Acest fapt creează o imagine negativă a puterii, lipsa de încredere a celor mulţi faţă de instituţiile politice.

În această ordine de idei urmărim discordanţe evidente între parametrii instituţionali, comportamentali şi social-psihologici ai democratizării, când majoritatea entităţilor sociale (grupe, pături, indivizi) rămân pînă la urmă nemulţumiţi de capacităţile reduse ale instituţiilor politice vis-à-vis de mersul reformării sociale, de măsurile insuficiente în vederea eradicării sărăciei, ridicării nivelului de viaţă, creării a noi locuri de muncă etc. Atare instituţii deseori neglijează necesităţile, interesele şi comportamentul real al populaţiei, orientările ei social-psihologice, ceea ce provoacă nu doar pierderea încrederii în ziua de mâine, ci şi părăsirea intensă a ţării, atît legală, cît şi ilegală.

1. Asimetria de scopuri a reformelor sociale ca factor de legătură a tranziţiei democratice şi migraţiei. Această legătură este, în viziunea mea, rezultanta "unei transformări triple (politică, economică şi teritorială)"[140], remar-

---

[139] *A se vedea: Przeworski A. Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. – Cambridge, 1991, p.67.*

[140] *A se vedea: Offe Cl. Capitalism by Democratic Design Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. // Social Research, vol. 58, Winter, 1991, p.865-892, Вайнштейн Т.И. Закономерности и проблемы постком-*

cată de politologul american Ph.Roelder, rezultanta a trei revoluţii simultane: "revoluţie naţională, în mersul căreia au apărut noi state naţionale; revoluţie politică, ce a distrus unul din cele mai puternice regimuri autoritare din secolul XX, revoluţie economică, ce a condus la substituirea sistemului economic administrativ cu economia de piaţă"[141].

Astfel de transformări, de revoluţii se disting în cazul statelor postsovietice printr-o profunzime şi amploare deosebită, desigur cu un anumit specific în cadrul fiecăruia. Însă cum n-ar fi situaţia lor în parte, ele sau pomenit în condiţiile unei treceri concomitente de la dictatură la democraţie, de la economia de comandă la relaţiile de piaţă, de la componentele obişnuite a unui imperiu la statul naţional. Iar vis-à-vis de revoluţii, cred că aici multitudinea de transformări se înscrie în patru revoluţii, ce au o anumită influenţă şi asupra factorului migraţional.

E vorba de o revoluţie burgheză, legată de crearea pieţii şi a proprietăţii private; o revoluţie a liberalizării şi democratizării populaţiei, care se vrea a fi instruită, culta; o revoluţie a integrării în comunitatea statelor occidentale; o revoluţie a autonomizării regiunilor, în special acolo unde factorul etnic este preocupat de problemele sale. Desigur, aceste revoluţii au provocat reacţii diferite a omului postsovietic, care emigrează dintr-un spaţiu în altul a fostului imperiu, sau din acesta în ţările occidentale. Spre exemplu, la începutul anilor' 90, când se desfăşurau activ procesele renaşterii naţionale, un caracter intens capătă migraţia în baza factorului etnic, iar de la mijlocul anilor' 90 deja se impune factorul social şi economic al migraţiei forţei de muncă.

Din a doua jumătate a anilor' 90 intenstitatea emigraţiei din ţările ex-sovietice, inclusiv şi în special din Republica Moldova, a fost generată îndeosebi de asimetria transformărilor politice şi economice, adică a democraţiei şi a relaţiilor de piaţă. În orice caz pînă în prezent practica politico-economică din aceste ţări (excepţie Ţările Baltice) a demonstrat o mare nepotrivire, un mare dezechilibru între transformările politice şi economice.

4. Manifestarea factorului migraţional în dependenţă de tipurile tranziţiei democratice. Dacă pornim de la capacităţile şi gradul de influenţă a diferitelor tipuri, atunci constatăm că fluxurile migraţionale de pînă acum a forţei de muncă, atît necalificate, cît şi calificate, din Republica Moldova, Ucraina, Rusia şi alte ţări ex-sovietice, au fost condiţionate mai frecvent de tipul unor transformări impuse de sus, combinat uneori cu unele mobilizări

---

мунистических трансформаций. // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна, 2001, с.144.

[141] *A se vedea: Roelder Ph.G. The Revolution of 1989: Postcommunism and the Social Sciences. // Slavic Review. Vol.58, Nr.4, Winter, 1999, p.743, Вайнштейн Т.И. Закономерности и проблемы посткоммунистических трансформаций. // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна, 2001, с.145.*

de elemente revoluţionar, reformator şi, chiar de pact ale tipologiei tranziţionale. Anume impunerea reformelor de sus, pe cale politică din partea statului, fără a ţine cont de iniţiativa de jos, cu atît mai mult, fără a asigura un consens real, nesilit cu societatea civilă, a devenit unul din izvoarele migraţiei potenţiale şi reale. De aceea, apariţia şi folosirea în ultimul timp a posibilităţilor de consens între putere şi opoziţie în Republica Moldova contribuie într-un fel la stabilitate politică, necesară pentru o stabilizare a vieţii sociale, economice şi desigur, pentru soluţionarea problemelor migraţionale.

Din cele menţionate urmează că relaţia tranziţie - migraţie, transformare – migraţie, este nu o simplă relaţie obiectivă, ce se realizează de la sine în mod iminent. Ea depinde de gradul de maturitate a factorului subiectiv, de cultura civică şi politică a guvernanţilor şi guvernaţilor, de rolul diferitor grupuri de elită ca subiecţi ai transformărilor democratice, de voinţa lor vis-à-vis de promovarea unei politici transformatoare de pact, social şi economic orientată, care ar amortiza problemele migraţiei.

Biliografia

Cujbă V., Guragata C. O tranziţie incompletă: Cazul Republicii Moldova. // Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria "Ştiinţe socioumanistice", vol.II – Chişinău, 2004.

Десять лет системной трансформации в странах Центральной и Восточной Европы и России: итоги и уроки. // Власть, 2000, №2.

Гельман В. Постсоветские политические трансформации. Наброски к теории. // ПОЛИС, 2001, №5.

Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая трансформация: проблемы, концепции, периодизация. // ПОЛИС, 2000, №4.

Moşneaga V., Rusnac Gh., Ţurcan V. Migraţiunea forţei de muncă în Republica Moldova: cauze, tendinţe, efecte. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). 2004, Nr.1 (XXV). – Chişinău; USM, 2004.

Мошняга В., Руснак Г., Цуркан В. Молдавские трудовые мигранты в России. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XX. – Chişinău, 2002.

Moldova, România, Ucraina: integrarea europeană şi migaţiunea forţei de muncă. / Coord. V.Moşneaga. – Chişinău, 2000.

Мошняга В. Молдавские гастарбайтеры в Западной Европе: состояние и проблемы. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVII – Chişinău, 2001.

Munteanu V. Despre situaţia migratorie în Republica Moldova şi măsurile necesare pentru coordonarea şi reglementarea fluxului migraţional. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. – Chişinău, 2002.

Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. / Под. ред. В.Мошняги. – Кишинэу, 2000.
Овчинникова Е. «Потенциальная миграция» как начальная стадия миграционного процесса: анализ ситуации и изучение тенденций развития. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. – Chişinău, 2002.
Сака В. Посткоммунистическая системная трансформация между властными и оппозиционными интересами: молдавский вариант. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). 2005, Nr.1 (XXVIII). – Chişinău: USM, Nr.1 (XXVIII), 2005.
Вайнштейн Т.И. Закономерности и проблемы посткоммунистических трансформаций. // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна, «Феникс», 2001.